

376.
L-82.

ISHMATOVA OZODAXON SIROJOVNA

**KORREKSION MASHG'ULOTLARDA ESHITISHIDA NUQSONI
BOR BOLALARNING OG'ZAKI NUTQINI FONETIK RITMIKA
ORQALI RIVOJLANTIRISH**

M O N O G R A F I Y A

346,
1-82

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI

ISHMATOVA OZODAXON SIROJOVNA

KORREKSION MASHG'ULOTLARD A ESHITISHIDA NUQSONI BOR
BOLALARNING OG'ZAKI NUTQINI FONETIK RITMIKA ORQALI
RIVOJLANTIRISH

mavzusidagi

MONOGRAFIYA

- 5109/x -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

CHIRCHIQ - 2024 O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

UO'K 376.056.2

KBK 74.3

I - 82

Ishmatova O.S./Korreksion mashg'ulotlarda eshitishida nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini fonetik ritmika orqali rivojlantirish./ Monografiya. "Yangi chirchiq prints" –Chirchiq.: 2024. –96 bet.

Mas'ul muharir:

Qodirova Feruzaxon Usmonovna- pedagogika fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar :

F.U. Qodirova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fanlari doktori, v.b.professor

U.Y. Fayziyeva - Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd), dotsent

Ushbu monografiyada 0-1 sinf eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilari og'zaki nutqining o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy va nazariy jihatdan tahlil qilingan hamda ularning og'zaki nutqini rivojlantirishda fonetik ritmika metodikasining rolini eksperimental o'rganish metodikasi berilgan.

Mazkur monografiya pedagoglarni tayyorlochi oliy ta'lim muassasalarining Maxsus pedagogika (surdopedagogika) yo`nalishi bakalavr va magistr talabalariga hamda malaka oshirish institutlarida maxsus pedagoglarni tayyorlash va malakasini oshirishda, maxsus va inklyuziv ta'lim pedagoglariga hamda shu yo`nalishda ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilarga mo`ljallangan.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi Ilmiy Metodik kengashining 26.12 . 2023-yildagi 5-sonli yig'ilish qarori bilan ma'qullangan va nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-939-22-8

© "Yangi chirchiq prints", 2024

© Ishmatova O.S., 2024

"Jamiyatimizning eng ehtiyojmand qatlamlaridan biri bo'lgan nogironlar bilan bog'liq faoliyatimizni tanqidiy qayta ko'rib chiqar ekanmiz, bu insonlar ham mamlakatimiz fuqarolari, bizning yurtidoshlarimiz ekanini, binobarin, hech qachon o'zlarini yolg'iz his etmasliklari, ijtimoiy va iqtisodiy hayotimizda faol ishtirok etishlari uchun bundan buyon ham barcha kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etamiz...."

Sh. M. Mirziyoyev¹

Kirish

Yurtimizda 3-renesans davri boshlandi va bu davr juda katta ijobiy ijtimoiy, siyosiy o'zgarishlarga boy davrning boshlanishi bo'ldi. Albatta, 3- renesans egalari bu o'sib kelayotgan yosh avlod demakdir. Prezidentimiz va hukumatimiz tomonidan yoshlarga berilayotgan e'tibor va ishonch yuksak darajada ekani, ular uchun yaratilayotgan imkoniyatlarda namoyon bo'lmoqda. Birgina 2019 yildan buyon ishga tushirilgan "Prezident maktablari" ning barpo etilishi, yana aynan o'sha yilning 29-aprel sanasida qabul qilingan PF -5712 sonli O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining tasdiqlanishi so'zimizning isboti bo'la oladi . Yangi davr ta'lim sohasidagi barcha yo`nalishlarning rivojiga turtki bo'lgani kabi, "Maxsus pedagogika" sohasida ham ulkan yutuqlar davri boshlandi.

Mamlakatimiz prezidenti Sh. Mirziyoyev 2021 yil 3- dekabr - Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan O'zbekiston xalqiga murojaatida shunday dedi: "Ezgulik, mehr-oqibat, insonparvarlik timsoli bo'lgan ushbu ayyomda mamlakatimizdagi bir millionga yaqin imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan fuqarolarimizga hurmat-ehtirom va ezgu tilaklarimni bildiraman Darhaqiqat, mehr-muruvvat va bag'rikenglik xalqimizga xos fazilatdir. Bundan yuz yilliklar avval ham, hozirga qadar aholining yordamga muhtoj, imkoniyati cheklangan qatlamiga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish tariximizdan ma'lum. Bunday munosabat jamiyatda tinchlik, do'stlik va hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilar ekan, mamlakatimizda nogironligi bo'lgan insonlarga bo'lgan e'tiborimizni eng muhim qadriyatlardan biri sifatida qarashimiz va har sohada ularni qo'llab - quvvatlashimiz, huquqlarini himoya qilishimiz kerakligini anglagan holatda soha rivojiga hissa qo'shish niyyatida bel bog'ladik.

¹<https://daryo.uz/2021/12/03>.

Defektologiya sohasi tiflopedagogika , oligofrenopedagogika, logopediya va surdopedagogika sohaslarini o'z ichiga olgan kompleks soha bo'lib, uning obyekti, alohida e'tiborga muxtoj bo'lgan shaxslar ekan, ushbu soha vakillari bunday shaxslarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun xizmat qiladigan inson xususiyati bu nutq.

Nutq — tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi.²

Bizning mavzu baxsimiz bo'lgan kar va zaif eshituvchi bola jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa ijtimoiy munosabatlarning barchasida me'yorda rivojlangan, sog'lom tengqurlari qatorida o'z ona tilida bemalol, erkin, samarali va barcha uchun tushunarli tarzda muloqot qila olishini ta'minlash mumkinligi amalda o'z isbotini topmoqda. Shunday ekan, tadqiqotimiz dolzarbligi ma'lum deb hisoblaymiz.

Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST) ning ma'lumotiga ko'ra dunyo aholisining 15% ini (aniqrog'i 1 milliarddan ortiq) turli toifadagi nogironligi bor insonlar tashkil etar ekan shulardan 5% dan ko'prog'ini (aniqrog'i 360 million kishini ulardan 328 millioni kattalar va 32 millionini bolalar) eshitishida nuqsoni bor insonlar tashkil etayotgan ekan.³ Bu esa , jahon miqosida, bunday insonlarga e'tibor tobora ortishini keltirib chiqardi. Eshitishida muammolari bo'lganlarning ta'lim-tarbiyasi va ijtimoiy moslashuvi Surdopedagogika fanining mavzu baxsi bo'lib , bunday insonlarning huquqlari quyidagi qonun xujjatlarida belgilab qo'yilgan: BMT Bosh Assambleyasi "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (2-statya);⁴ Umumjahon karlar federatsiyasi. BMT Bosh Assambleyasida qabul qilingan "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya" . UNISEF- BMT ning bolalar fondi kabilardir.

MDH davlatlari olimlaridan. F.A.Rau, F.F. Rau, K. F. lar dinastiyasi Volkova, N. F. Slezina, E. I. Leongard, I.Bagrova, V.Beltyukov, R.Boskis, L.Golovchits, S.Zikov, Ye.Kuzmicheva, L.Neyman, L.Noskova,

² <https://uz.m.wikipedia.org>

³ <https://ria.ru>> Novosti 3.03.2020).

⁴ BMT Bosh Assambleyasi "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (2-statya) ;

T.Pelinskaya, N.Shmatkolar surdopedagogika sohasini rivojlanishiga hissa qo'shgan bo'lsalar, mamlakatimizda surdopedagogika sohasining rivojiga o'z hissasini qo'shgan olimlarimizdan F.Alimxo'jaeva, N.Bekmurodov, X.Gaynutdinov, N.Dadaxo'jaeva U. Yu. Fayzieva, F.Qodirova, Mamarajabova, G. Abdullayevalardir.

Mamlakatimizda sohaga oid qonun xujjatlari: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; O'zbekiston respublikasida nogironlarni himoya qilish to'g'risidagi 162 sonli qarori; Ta'lim to'g'risidagi qonun; Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida O'RB-641 15.10.2020;6 01.12.2017 sanada qabul qilingan "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi" Pf 5270 qarori shu jumladandir. Hamda Sh. Mirziyoyevning "yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asari.⁵

Aynan surdopedagogika sohasida bo'lib o'tgan ijobiy burilish nafaqat eshitishida muammosi bor aholi qatlami va ularning oilasi, balki shu soha mutaxassislarini ham quvontirdi. 23.09.2020 yilda qabul qilingan ta'lim to'g'risidagi qonunga inklyuziv ta'lim masalasi ko'tarilgani aholining alohida ehtiyojli qatlamiga yangi shart-sharoitlar yaratilmoqda.⁶ Buning isboti sifatida eshitishida nuqsoni bor o'quvchilar uchun onlayn maktab loyihasi surdotarjima bilan efirga uzatilayotgani, "Zamin fondi" tomonidan yo'lga qo'yilgan "Eshitish qobiliyati zaif bolalar uchun ta'limni rivojlantirish" loyihasi doirasida har yili 30 nafar bolaga koxlear implant qo'yish yo'lga qo'yilgani, 2018 yil 28- iyunda mamlakatimiz prezidenti Mirziyoyevning Kar-soqovlar madaniyat markaziga tashrif buyurib, Markazning faoliyatini o'rganib chiqib, uni yanada takomillashtirish, hamda "O'zbekistondagi har bir nison u uchun qadrlı" ekanligini bildirib, mamlakatimizda bu sohada kadrlar tayyorlashni yanada takomillashtirilishini ta'kidladi. So'zimizning isboti sifatida Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti qoshida 2020 -2021 o`quv yillarida tashkil etilgan Maxsus pedagogika "Defektologiya" (Surdopedagogika) mutaxassisligi bo'yicha magistrnlarni tayyorlash bo'limining ishga tushganini misol qila olamiz. Ushbu ta'lim yo'nalishida qilinayotgan mazkur magistrlik

⁵ (20-mudda O'RB-637-sonli 23.09.2020)

⁶ O'RB-641 15.10.2020; 01.12.2017 sanada

⁷ Sh. Mirziyoyev Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Uchinchi nashri. Toshkent-2022 "O'zbekiston" nashriyoti, 202-208 chi bet.

⁸ (20-mudda O'RB-637-sonli)

ishi mavzusining dolzarbligini ishimiz davomida isbotlashni maqsad qildik.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning og'zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirish borasida dunyo miqyosida juda ko'plab ishlar amalga oshirilgan. Jumladan BMT Bosh Assambleyasi "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" ning 2-statyasi "Nogironlarning nutqi muloqot vositasi sifatida" mavzusiga bag'ishlanganligi. Xarvatiyada verbotonal usulning yaratilishi, Germaniyada "Sof og'zaki nutq" metodining ilgari surilishi.

Biz tomondan tanlangan mavzu nutq borasida ekan, rus olimlaridan A. Luriya, N. A. Vlasova V. A. Grinner, N. V. Miklyaeva, D. S. Ozeretskiy, O. A. Polozova, Y. N. Radionova, N. S. Samoylenko, Yu. A. Shmatko N. D. Florenskaya, F. Muxinalar nutqiy nuqsonlarni korektsiyalashda nutq va harakat uyg'unligining nechog'lik muhimligi haqidagi fikrlariga tayanamiz.... Aleksandr Romanovich Luriyaning "Основы нейропсихологии" sida miya tizimli- funktsional modelida nutq shakllanishi va harakatning o'zaro bog'liqligi haqidagi ilmiy asoslangan faktlarni ko'rish mumkin.⁹

Mahalliy olimlarimizdan Muminova L. R., F. U. Kodirova, V. A. Nazarova, Z. Mamarajabova, R. R. Rustamova, G. S. Abdullayevlar maktabgacha va maktab yoshidagi kar va zaif eshituvchi bolalarning nutqini rivojlantirish borasida tadqiqot ishlarini olib borganlar.

U. Y. Fayziyevaning "Zaif eshituvchi bolalarni savodga o'rgatishning nazariy asoslari"; D. A. Nazarovaning "Maktabgacha yoshdagi zaif eshituvchi bolalar nutqini rivojlantirish"; Z. Mamarajabovaning "Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bog'langan nutqini o'stirish yo'llari" F. U. Qodirovaning "Kar va zaif eshituvchi bolalar og'zaki nutqini shakllantirish"; R. Rustamovaning "Boshlang'ich sinflarda zaif eshituvchi o'quvchilar nutqining grammatik qurilishi" hamda G. S. Abdullayevaning¹⁰

Eshitishda nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini shakllantirishda yaxshi samara beruvchi yana bir metodika bu "Fonetik ritmika" maxsus metodikasi hisoblanadi. Mazkur metodikadan foydalangan holda eshitishda nuqsoni bor bolalarning og'zaki nutqini

⁹ (Основы нейропсихологии А. Р. Лурия 2003 год)

¹⁰ Г. С. Абдуллаева «Технология коррекционно-развивающей работы с глухими учащимися 1-2 классов по формированию и развитию слухового восприятия и произношения» Диссертация - г Чирчик - 2012

shakllantirish va rivojlantirishda o'sish dinamikasi kuzatildi. "Ushbu metodikani rus pedagog olimlari Pfafenrod va Vlasovalar yaratib ketgan bo'lib, shu jumladan G. A. Volkova, T. M. Grebenko va boshqalar ushbu metodikani ilgari surganlar. Hozirda Rossiya va bir qancha xorijiy davlatlar amaliy surdopedagogikasida eshitishda muammosi bo'lgan bolalar og'zaki nutqini shakllantirish va rivojlantirishda samarali metodikalardan biri sifatida foydalanilayotgani aniqlandi."¹¹ (Андреева Наталия Алексеевна ГОУ РК № 4 учитель фонетической ритмики 14.11.2018). Молодой учёный 2018 yil iyun oyidagi 25-№ sonida "Фонетическая ритмика как средство коррекции произносительных навыков детей с нарушениями слуха во внеурочное время» deb nomlangan maqolada ushbu metodika haqiqatdan ham har tomonlama samarali ekani olingan natijalarda ko'rsatilgan. Rossiya federatsiyasidan yana bir amaliyotchi surdopedagog, maxsus pedagogika mustaqil tadqiqotchisi (Опубликовано 26.02.2020) Стародубцева Наталия Васильевна «Формирование коммуникативной функции речи слабослышащих детей младшего школьного возраста посредством специального метода фонетической ритмики» mavzusidagi maqolasida fonetik ritmika maxsus metodikasini 2000 yildan buyon o'z faoliyatida eshitishda muammosi bo'lgan bolalar va o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda asosiy va eng samarali metod sifatida ishlatayotganini yozgan va ushbu metod nutqiy nafas, ovoz, ritm, intonnatsiyani hamda motorikani rivojlantirishda o'z samarasini berayotganini misollarda isbotlab bergan. Undan tashqari, Udmurtsk respublikasi amaliyotchi defektologi Yelena Fokina «Фонетическая ритмика как метод формирования и коррекции произносительной староны речи» deb ataluvchi projektini yo'lga qo'ygan.¹²

Shunday ekan eshitishda muammosi bo'lgan bolalar va o'quvchilarning og'zaki nutqini shakllantirishda fonetik ritmika maxsus metodikasini tanlab olishni maqsadga muvofiq deb bildik. Ishimizda shuni isbotlashga harakat qilamiz.

¹¹ Korreksion mashg'ulotlarda eshitishda nuqsoni bor bolalar og'zaki nutqini fonetik ritmika orqali rivojlantirish texnologiyasi (0-1 sinflar misolida) O.S. Ishmatova magistrlik dissertatsiyasi. Chirchiq -2022. (64-67 betlar)

¹² (Опубликовано 26.02.2020) Стародубцева Наталия Васильевна

¹³ <https://www.maam.ru/detskijasad/proekt-foneticheskaja-ritmika-kak-metod-formirovaniya-i-korekci-roiznositelnoi-starony-rechi-doshkolnikov.html>